

VILÁG- TÖRTÉNET

12. (44.) évfolyam 2022. 3.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MOLNÁR MÁTÉ**
A CAMPALDINÓI CSATA
- **KORPÁS ZOLTÁN**
A TÖRTÉNELMET A GYŐZTES ÜTKÖZETEK ÍRJÁK
- **GUITMAN BARNABÁS**
A CSÁSZÁR GONDOLATAINAK TANÚJA
- **MARTÍ TIBOR – PÁLFFY GÉZA**
A KÖZÖS UDVARI SZOLGÁLATTÓL A FEGYVERES
KONFLIKTUSIG
- **RING ÉVA**
SZANISZLÓ ÁGOST LENGYEL KIRÁLY ELRABLÁSA
- **MONOSTORI TIBOR – SMID BERNADETT**
MAGYAROK A SPANYOL INKVIZÍCIÓ ELŐTT A 16-18.
SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
KORPÁS ZOLTÁN, SZUROMI KRISTÓF, SZOKOLA LÁSZLÓ,
MARTÍ TIBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 3.

TARTALOM

Háborúk, csaták és krónikások. A történelmi emlékezet forrásai (Martí Tibor)	371
<i>Tanulmányok</i>	
Molnár Máté: A campaldinói csata	375
Korpás Zoltán: A történelmet a győztes ütközetek írják. Dicső Lepanto és elfeledett Preveza	401
Guitman Barnabás: A császár gondolatainak tanúja. Történetírás az univerzális monarchia ideológiájának szolgálatában	437
Martí Tibor – Pálffy Géza: A közös udvari szolgálattól a fegyveres konfliktusig. Egy spanyol és egy magyar nemes (Melchor de Robles és Pethő János) találkozásai a 16. századi Közép-Európában	455
Ring Éva: Szaniszló Ágost lengyel király elrablása. Az uralkodói legitimitás kérdése a 18. század végi lengyel politikában	485
<i>Műhely</i>	
Monostori Tibor – Smid Bernadett: Magyarok a spanyol inkvizíció előtt a 16–18. században. Egy kutatási projekt és adatbázis-építés első lépései	501
<i>Szemle</i>	
„A legemlékezetesebb és legmagasztosabb alkalom, amit a századok láttak” (Korpás Zoltán)	517
Lepanto és azon túl. A vallási idegenség képei Genovából és a keresztény Mediterráneumból (Szuromi Kristóf)	521
Háború és hadviselés Kelet-Európában a 15. század második felében (Szokola László)	526
A Habsburg-ház és a Vasa-dinasztia kapcsolatai a 17. század középső harmadában (Martí Tibor)	530

Jelen számunkat Martí Tibor szerkesztette

A Habsburg-ház és a Vasa-dinasztia kapcsolatai a 17. század középső harmadában¹

A Habsburg-dinasztia (Casa de Austria) két ágának összefonódásaira, különösen a spanyol ág közép-európai diplomáciájára, kapcsolataira összpontosító történeti kutatás az utóbbi bő másfél évtizedben – túlzás nélkül állíthatjuk – reneszánszát éli. Az újabb keletű spanyol nyelvű historiográfia figyelme érezhetően intenzívvé vált a Szent Római Birodalom, illetve az osztrák Habsburg-ág országai, illetve az azokhoz közel eső területek vonatkozásában. Ez a megélenkült kutatói érdeklődés nem előzmények nélküli, hiszen a Spanyol Monarchia 17. századi európai politikájáról és diplomatáinak működéséről számos klasszikus munka áll rendelkezésre; elegendő, ha Quintín Aldea Vaquero,² illetve Miguel Ángel Ocho Brun³ műveit említjük. Az utóbbi években e diplomáciatörténeti fókuszú kutatásoknak hatalmas inspirációt adott a madridi Autonoma Egyetem Kora Újkori Történeti Tanszékén, José Martínez Millán professzor és munkatársai által elindított tudományos műhely (IULCE: Instituto Universitario „La Corte en Europa”). Ennek égisze alatt különböző projektek – a Colección „La Corte en Europa” kötetei, az önálló elektronikus folyóirat (*Libros de la Corte*) és monográfiák sora – rendkívüli módon inspirálták a Spanyol Monarchia, illetve a Habsburg-dinasztia történetével foglalkozó (nemzetközi) kutatásokat is.⁴ A 2011-ben megjelent háromkötetes kiadvány a Spanyol Monarchia és a Habsburg Birodalom kapcsolatairól,⁵ illetve Rubén González Cuerva disszertációja Baltasar de Zúñiga prágai spanyol követ (1608–1617) pályájáról⁶ csatláthatatlanul jelezték, hogy a spanyol történészek figyelme és érdeklődése a kontinens középső, az Ibériai-félszigettől földrajzilag távol eső vidékei felé fordul.

1 Conde Pazos, Miguel: *La quiebra de un modelo dinástico. Relaciones entre la Casa de Austria y los Vasa de Polonia (1635–1668)*. Madrid, Polifemo, 2022. 661 p. (La Corte en Europa, 22.)

2 *España y Europa en el siglo XVII: correspondencia de Saavedra Fajardo*. Tom. I–III. Ed.: Aldea Vaquero, Quintín. Madrid, 1986–2008.

3 Ochoa Brun, Miguel Ángel: *Historia de la diplomacia española*. Vol. VII–VIII. *La edad barroca*. Madrid, 2006. (Biblioteca Diplomática Española. Sección estudios, 6.)

4 A kutatóműhely publikációinak áttekintése megtalálható az IULCE honlapján: <http://iulce.es/tienda-publicaciones/> (letöltés: 2022. július 10.). Az utóbbi évtizedek historiográfiájáról jó áttekintést adnak: Marek, Pavel: *La embajada española en la corte imperial (1558–1641). Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*. Praga, 2013. 17–32. (Ibero-americana Pragensia. Supplementum, 33.); Tercero Casado, Luis: *Infelís Austria. Relaciones entre Madrid y Viena desde la Paz de Westfalia hasta la Paz de los Pirineos (1648–1659)*. [PhD-disszertáció.] Wien, 2017. 8–27. A 16–17. századi spanyol Habsburg uralkodók és Közép-Európa kapcsolatára vonatkozó nemzetközi irodalomhoz lásd még az alábbi oldalon elérhető bibliográfiákat és adatbázisokat: <https://faccion.hypotheses.org> (letöltés: 2022. július 10.).

5 *La dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Coords.: Martínez Millán, José – González Cuerva, Rubén. Madrid, 2011. (La Corte en Europa, 5.)

6 González Cuerva, Rubén: *Baltasar de Zúñiga. Una encrucijada de la Monarquía hispana (1561–1622)*. Madrid, 2012. (La Corte en Europa, 9.)

Miguel Conde Pazos műve részben ennek az iskolának az ösztönzéséből született, és több szempontból is kiemelkedő jelentőségű historiográfiai eredménynek tartható. A kötet a szerzőnek a madridi Autónoma Egyetemen 2016-ban megvédett doktori disszertációjának könyvvé szerkesztett változata. Conde Pazos korábbi publikációi kiterjednek a 16–17. századi spanyol–lengyel kapcsolatok egészére, és évekig tartó elmélyült kutatómunka alapozta meg, hogy a terület egyik legkiválóbb szakértőjévé vált. Műve számos érteke közül mindenekelőtt historiográfiai jelentőségét kell első helyen kiemelni: korábban a spanyol–lengyel kapcsolatokat ilyen mélységben nem vizsgálta a (spanyol) történetírás, nemhogy a tárgyalt korszakban (1635–1668), de más periódusok esetében sem – eltekintve az V. Károly udvarában működő neves lengyel humanista diplomata, Johannes Dantiscus (1485–1548) munkásságától, akinek pályájával a humanista történetírást kutatók legújabban is foglalkoznak,⁷ illetve az ismertetett kötetben tárgyalt időszak közvetlen előzményeitől. Utóbbi korszaknak a lengyel–spanyol kapcsolatairól egy tanulmány született a legutóbbi időkben, és ugyancsak a Ryszard Skowron által összefogott kutatások eredményének tekinthető.⁸

Miguel Conde Pazos munkásságát és széles körű forrásismeretét szerencsés módon meghatározta, hogy fontos szerepet vállalt a Ryszard Skowron által koordinált munkálatokban, amelyek célja a simancasi levéltárban található, a két monarchia diplomáciai kapcsolataival összefüggő 17. századi dokumentumok feltárása és közreadása volt.⁹ A projekt már címében is utal rá, hogy folytatása annak a korábban, a Római Lengyel Történeti Intézet munkatársai által indított okmánytársorozatnak, amelynek több kötete is Simancasban gyűjtött forrásokat adott közre.¹⁰

A beható forrásismereten alapuló munka másik nagy érdeme a komplex látásmód. A szerző jó érzékkel hívja fel a figyelmet már műve legelején a Habsburgok stájer ága és a Vasa-dinasztia között létrejött dinasztikus kapcsolatból született személyek portréira, mint például a Medici-szolgálatban működő, több Habsburg-udvarban is alkotó művész, Justus Sustermans (1597–1681) művére, nevezetesen Habsburg Mária Magdaléna főhercegnő (1589–1631) fia, Medici Lipót (későbbi bíboros; 1617–1675) gyermekkori portréjára, amelyen a gyermek lengyel nemesi öltözetet, hosszú tollas kalapot visel, kezében pedig hatalmi szimbólumként buzogányt (*piernacz*) tart, amit feltehetőleg nagynénjétől, a Mária Magdaléna főhercegnőhöz hasonlóan Grazban nevelkedett Habsburg Konstancia (1588–1631) lengyel királynétól (III. Zsigmond lengyel király [1587–1632] feleségétől) kaphatott ajándékba. A Wawel királyi gyűjteményében számos lengyel nemes portréján figyelhetők meg itáliai, németalföldi és spanyol (Habsburg) hatalmi jelképek, köztük a legnyilvánvalóbb, az Aranygyapjas Rend jelvénye. A két dinasztia közötti egykori szoros kapcsolat reprezentációjára utalnak Martin Kober (1550 k. – 1598 előtt) lengyel művész III. Zsigmond gyermekeiről, Anna Mária hercegnőről (1593–1600) és Ulászló hercegről (később IV. Ulászló néven lengyel király, 1632–1648) festett portréi, amelyek a legendásan híres madridi sarutlan karmelita kolostor

7 Odyniec, Krzysztof J.: *Diplomacy at the Edges of Empire: Johannes Dantiscus and His Embassy to Charles V, 1519–1532*. Berkeley, 2017.

8 González Cuerva, Rubén: *The Spanish Embassy in the Empire, Watchtower of Poland (1590–1624)*. In: *The House of Vasa and the House of Austria: Correspondence from the Years 1587 to 1688*. Part 1. *The Times of Sigismund III, 1587–1632*. Ed.: Skowron, Ryszard. Katowice, 2016. 115–143.

9 *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*. Nova series. Vol. I. Edited by Ryszard Skowron; in collaboration with Miguel Conde Pazos, Pawel Duda, Enrique Corredera Nilsson, Matylda Urjasz-Raczko. Cracow, 2015.

10 *Elementa ad Fontium Editiones Documenta Polonia ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*. Partes I–VII. Ed.: Meyszowicz, Valerianus. Roma, 1963–1970.

gazdag gyűjteményében található. Ahogyan Susermans mozgott az udvarok között és művein különleges minőségben megörökítette a dinasztia tagjainak nemcsak arcvonásait, hanem hatalmi és dinasztikus reprezentációjuk legfontosabb szimbólumait is, a korszakot vizsgáló kutatóknak is úgy kell tudnia virtuálisan mozogni és kiigazodni abban a dinasztikus, politikai és felekezeti alapokon nyugvó összetett viszonyrendszerben, amely összekötötte a Habsburgok és a Vasa-dinasztia lengyel–litván monarchiájának irányítóit. Mi kapcsolhatta össze e két, nyelvet, politikai berendezkedését, kormányzását tekintve egymástól látszólag nagyon is markánsan különböző monarchiát, melyek földrajzilag is távol voltak egymástól? A közös pontok közül a felekezeti azonosság a leginkább szembeűnő. Miguel Conde Pazos munkája messze meghaladja azt a leegyszerűsített képet, mely szerint az udvarokat összekötő Madrid–Bécs–Varsó-vonal pusztán az „ellenreformáció tengelye” lett volna. A könyv részletesen bemutatja azokat a tényezőket, amelyekből adódóan az általános politikai célok (mint a holland kereskedők kiűzése, illetve távol tartása a Balti-tengertől, a Vasa-dinasztia tagjainak támogatása a svéd koronára irányuló aspirációikban, a bécsi udvar számára pedig a cseh és a magyar korona biztosítása) alapján szerveződő kapcsolat a dinasztikus csatornák által mély forrásokból táplálkozott (sokkal összetettebb volt, mint azt esetleg gondolhatnánk).

A monográfia a Habsburgok – érthető módon a dinasztia spanyol ága – és a Lengyel Királyság kapcsolatait dolgozza fel egy olyan időszakban, mely mindkét monarchia számára, de az európai hatalmi viszonyok változásának szempontjából is sorsdöntő, illetve kritikus korszakot jelentett. A vizsgált periódus kezdő- és végpontját a két monarchia közötti dinasztikus kapcsolatok alapján jelölte ki a szerző: a Habsburg- és a Vasa-dinasztia összekapcsolódásának csúcspontja 1637, a családi szerződés (*tratado familiar*) aláírása volt; a mű ettől az időponttól II. János Kázmér (1648–1668) uralkodásának végéig mutatja be a két család kapcsolatait. A kötet azonban messze nagyobb ismeretanyagot közvetít, és rendkívül széles kontextusba helyezi a Lengyel Királyságot és a megjelölt korszak előzményeit. A térképpel, uralkodói családfákkal és gazdag, színes képanyaggal ellátott könyv voltaképp a 16. század elejétől részletesen bemutatja a Habsburgok és a Lengyel Királyság kapcsolatainak történetét. A korszak és Közép-Európa történelmének megértéséhez olyan nélkülözhetetlen kérdésekre is kitér, mint az 1515. évi hármás bécsi királytalálkozó (I. Miksa, II. Ulászló és I. Zsigmond), vagy III. (Vasa) Zsigmond politikája a harmincéves háború kitörésekor és annak első időszakában, vagy például a Hmelnickij (1595–1657) által vezetett kozákfelkelés. A szerző plasztikus képet rajzol a Lengyel Királyság külkapcsolatairól, helyzetéről, a svédekhez fűződő viszony alakulásáról, és elemzése azért is meggyőző, mert kutatásai kiterjedtek a korszak Habsburg–oszmán diplomáciai kapcsolataira is. A mű erénye, hogy szerzője kitűnően tájékozott a közép-európai Habsburgok összetett monarchiájának problémáit, területeit és az egyes országok helyzetét illetően is. A felhasznált szakirodalom jegyzékében valóban a legrelevánsabb munkák szerepelnek. Említésre méltó, hogy magyar forráskiadványokat, illetve az idegen nyelvű magyar történeti szakirodalomból is szép számú, releváns művet használt fel. Munkája arányos, logikus a felépítése, és jó, világos, érthető stílusban írt a szöveg. A kötet két fő részből áll, amelyeket egy bevezető fejezet előz meg: ebben a szerző bemutatja a lengyel–litván területet, ezek politikai berendezkedését, valamint egy sor általános, megfontolásra érdemes megállapítást kapunk a két udvar közötti kapcsolatokról. A szerző pontos leírását adja a monarchia működési kereteinek, ismerteti jellegzetességeit és politikai mechanizmusait. Az első rész fejezetei Madrid és Varsó kapcsolataira összpontosítanak IV. Ulászló uralkodása alatt, ezek átstrukturálódására (a felekezeti szempontok helyett a dinasztikusak nyernek nagyobb jelentőséget), valamint az uralkodó testvéreinek, különösen II. János Kázmér szerepére. Ezt az első szakaszt a Spanyol Monarchia válsága, a Habsburg-dinasztia egységének első meg-

bomlása a vesztfáliai békében és az ukrainai kozákfelkelés kitörése zárja, amely a lengyel-litván politikai rendszer folyamatos leépüléséhez vezetett.

A mű második része a kapcsolatok megromlását elemzi, amely egybeesik II. János Kázmér uralkodásával. Kortársai ezt az időszakot Lengyelországban szerencsétlen periódusnak tartották, amelyet háborúk és belső konfliktusok jellemeztek. Ezekben az években a Vasa-dinasztia és a Habsburgok közötti viszony megváltozott: 1655-ben a lengyel királynak császári védelem alá kellett menekülnie X. Károly Gusztáv svéd király (1654–1660) csapatai elől, nyolc évvel később pedig kénytelen volt egy francia hercegnőt és annak férjét örökösül fogadni. A második részben vizsgálja a szerző az északi háborút (1655–1660) is, amely szorosan kötődik a francia–spanyol háborúhoz, valamint a IV. Fülöp és Oliver Cromwell közötti konfliktushoz. Ez a szakasz az 1660-as évekkel zárul, amikor a két család közötti kapcsolatok megromlottak, és maga a Habsburg-dinasztia két ágának egysége is súlyosan meggyengült. A történet II. János Kázmér 1668. évi lemondásával ért véget, nem sokkal azután, hogy Spanyolország vereséget szenvedett Franciaországtól a devolúciós háborúban (1667–1668). A magyar történetírás számára is izgalmas a kötet, mivel újdonságokat hoz például II. Rákóczi György tragikus végkimenetelű lengyelországi hadjáratának körülményeiről, illetve lefolyásáról. A Madridba küldött, Bécsben 1657. június–augusztusban kelt, Johann Weikhard von Auersperg herceg leveleihez mellékelte eredeti követjelentések információi külön fejezetbe foglalva találhatóak a műben (470–477).

A Közép-Európában élők számára generációk óta hordozott tapasztalat, hogy a térség történelmének megértése Lengyelország történelmének ismerete nélkül nem lehetséges. A Lengyel Királyság fennállásának kezdete óta Közép-Európa legjelentősebb monarchiáinak egyike: Miguel Conde Pazos monográfiája, a maga nemében, hatalmas forrásbázisával, magabiztos forráskezelésével, módszertani végiggondoltságával, szerkezetével, komplex látásmódjával remélhetőleg modellként jelent majd a további, dinasztikus vagy diplomáciai kapcsolatokat feldolgozó munkák számára. A különleges befolyással és hatalommal rendelkező lengyel nemesség, a felekezetiileg mindig is katolikus, a török elleni küzdelemben és a mai Ukrajna területén fennálló hatalmi viszonyok alakulását is meghatározó királyság évszázadokon keresztül befolyásolta Közép- és Kelet-Európa hatalmi viszonyait, és így módon hatott a Habsburg-dinasztia érdekszférájára, területeire is. Örömteli, hogy e különleges térség és a hispán világ, illetve a Habsburg-dinasztia összeköttetéseiről egy ilyen kiváló, mintaszerű feldolgozás született. A kötet legnagyobb érdeme, hogy nemcsak a Habsburgok spanyol ága és a Vasa-dinasztia között fennálló kötelékek, hanem a Habsburg-dinasztia két ága közötti kapcsolatok szempontjából is tanulságos olvasmány.

*Martí Tibor**

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., marti.tibor@abtk.hu).

CONTENTS

Wars, Battles and Chronicles: Sources of Historical Memory (Tibor Martí)	371
<i>Studies</i>	
Máté Molnár: The Battle of Campaldino	375
Zoltán Korpás: History is Written by Victorious Battles: Glorious Lepanto and Forgotten Preveza	401
Barnabás Guitman: A Witness to the Emperor's Thoughts: History Writing in the Service of the Ideology of Universal Monarchy	437
Tibor Martí – Géza Pálffy: From Common Court Service to Armed Conflict: The Encounters of a Spanish and a Hungarian Nobleman (Melchor de Robles and János Pethő) in 16 th Century Central Europe	455
Éva Ring: The Kidnapping of King Stanislaus II Augustus of Poland: The Problem of the Ruler's Legitimacy in Late-Eighteenth-Century Polish Politics	485
<i>Workshop</i>	
Tibor Monostori – Bernadett Smid: Hungarians before the Spanish Inquisition in the 16 th –18 th Centuries: First Steps of a Research Project and Database Construction	501
<i>Book Review</i>	
"The Most Memorable and Lofty Occasion that Past Centuries Have Beheld" (Zoltán Korpás)	517
Lepanto and Beyond: Images of Religious Alterity from Genoa and the Christian Mediterranean (Kristóf Szuromi)	521
War and Militaries in Eastern Europe, 1450–1500 (László Szokola)	526
Relations between the House of Austria and the Polish Line of the Vasa Dynasty, 1635–1668 (Tibor Martí)	530

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat